

Államok közötti magatartáskódex a közép-kelet-európai kisebbségpolitikában

(Javaslat, 1997. szeptember)

Izsák Lajos a Duna másik oldaláról, Negyed községből, a mai Szlovákiából Magyarországra menekült ember. Diákkorától – amióta barátok vagyunk – nyomta, serkentette, gondolkodását befolyásolta a felvidéki kötődés: a gyermekkori szülőföld-élmények, a szülőföldről elkényszerült magyarságerzés. Nyomta, mert egyszerre élte meg az elűzött ember érzését és az ott maradt magyarság kisebbségi keserveit. És serkentette, hogy keresse politikatörténeti dolgozataiban – kutatási céljaiban, írásainak hangsúlyjaiban – az idevezető út, a határváltozások, a kitelepítések történelmének feltárását. Ezért is választottam ki az Izsák Lajos-életrajzba közlésre egy kisebbségpolitikai témájú szövegemet. Előadtam Németországban, Európa-fórumon. (Az előadást valójában az Internationale Politik című folyóirat rendelte meg és később közölte. Itthon nem jelent meg.) Az előadáshoz, illetve a Németországba kiküldött szöveghez számomra kedves emlék – vita – is kötődik.

Mindkettőnk szeretett professzorának, Balogh Sándornak – szintén felvidéki kötődésű és Lajoshoz hasonlóan szintén szenvedélyes ember – megküldtem a szöveg magyar fogalmazványát. Hogy a határon túli kisebbségi kérdést tárgyaló szövegeimet, ha lehetett, mindig megbeszéltem Vele. A kézirat megbeszélésére 1997 szeptemberében magammal hívtam Lajost is. Rendszeres, ha nem is gyakori látogatók voltunk együtt a visszavonultan élő Balogh házaspárnál. Néhány mondatos jegyzetem, jobban emlékezetem szerint idézem fel a beszélgetést most. Tárgyaltunk az Akadémiáról (úgy is mint akkor akadémiai elnök), majd a szokásos vacsora – száraz gyulai kolbász fehér kenyérral, mustárral, no és fehér borral – majszolása közben rátért Sándor – ki már akkor szigorú diétára volt fogva – a megküldött kézirat, a Magatartás-kódex taglalására. Igen emelkedetten méltatta erőfeszítéseimet az európai porondon és így a jelen esetben is. (Ha a kisebbségi kérdésre került sor, mindig felállt és mintha órán lenne, vagy a szószéken, úgy beszélt, szenvedélyes karmozdulatok kíséretében.) De... de... és jöttek a „de”-k. Az Európai Unió nem ér semmit, ha nem tud előírni kötelező jogszabályokat, csak ilyen magatartáskódexszel kísérletezik. Amit, ha akarnak, betartanak a térség országai vagy sem. Igazam van, hogy Európa különböző térségeiben a kisebbségi konfliktusok más-más jellegűek, tehát az EU-nak részben uniós szinten, részben regionális szinten kell munkaanyagokat kidolgozni. Mégis az eddigieknél jóval több, mindenki számára kötelező előírások kellenének. (Én csak morogtam, hogy épp ez az egyik javaslatom: az EU a csatlakozás feltételéül szabjon már meg alapelveket, hiszen a közép-kelet-európai térség felvétele még évtizedet késhet, s nálunk máris egymásnak esnek a kis nemzetek, s hogy a helyi államok a belépés előtt engedékenyebbek lesznek, mint a felvétel után...) Sándor tovább: nézzem meg a délszláv térséget, de akár a sokkal konszolidáltabb

Felvidéket, vagy Erdélyt – a Felvidéket, Erdélyt mindig nevén nevezte már az 1960-as évek előadásain is – ő kizártnak tartja, hogy a szlovák vagy a román állam politikusai belemennének ilyen magatartáskódexbe. (Akkor már az 1992-ben első változatban írott szövegem 5 nyelven – magyaron kívül németül, angolul, szlovákul és románul is – harmincezer példányban, uniós terjesztésben, nagy terjedelemben közkezen forgott.) És sorolta, hogy a csehek, sőt a lengyelek is mennyire vonakodnának bárminő ilyen megegyezést erőszak nélkül elfogadni. És Antall József „Visegrád-politikájának” kudarcára utalt... Lajossal már átélünk egy ilyen témájú vitát évekkorábban – 1994-ben –, amikor Trianon tegnap és ma akadémiai székfoglalóm után ettük a kardos-keves feleség, Marika állandó menüjét, vagyis a szárazkolbászt és ittuk a rizlinget. Akkor is, 1994-ben méltatta a témaválasztást, az úgymond bátorságot, no és a nemzetközi tekintést, de túlságosan érzelemmentesnek tartotta az akadémiai előadást. S hogy túlságosan bízom a nemzetközi erőben. Ahogy a jelen esetben is túlságosan „diplomáciai papír” jellegűnek tekintette a szöveget. Lajos most is a pártomra állott, s közben hunyorgott rám. Ő mindig közvetített az öreg és köztem – akit, engem, Sándor mindegyre szeretettel korholt: hogy általában túlságosan megértő vagyok a győztesek, a mi ellenségeink iránt. (Ezt visszatérően megkaptam tőle. Értve: hogy noha elfogadja kiindulópontomat, miszerint nem lehet a háborúkat újra kezdeni, vagy tovább folytatni ott, ahol abbahagytuk, amúgy is igazam van, nevetséges most már íróasztalon folytatni évszázaddal ezelőtti fegyveres és politikai mérkőzéseket, meg elfogadja: hogy nincs egyetlen európai vagy világhatalmi erő, amelyik a területi átrendeződést elfogadná, különösen nem 1992–94 után, de... de... de... rá kell mutatni a békék igazságtalan voltára. Lajos, aki volt kedves tanárunk amolyan „alvezérének” számított, a rá jellemző emberi kitartással és hűséggel viseltetett iránta, haláláig, akkor is, ott 1997 szeptemberében dörögve mérsékelte az öreget. Valami ilyesmit morgott: Sándor is elismerte egy korábbi vitánkban, hogy a történelmi jog alapján Európa soha nem fog területmódosításokat elfogadni, s hogy a békék igazságtalan voltak ma már minden értelmes történész elfogadja, még a győztesek nemzeteiből is, de ez ma már akut politikai és nem tudományos kérdés... és így tovább és így tovább.) Játék volt ez hármunk között, már az 1980-as években is, ahol a keserveket átélők – Sándor és Lajos – meg a megoldást kereső és nemzetközi fórumokon e tárgyban korán szereplő barát – azaz én – sajátos szerepet játszottunk. A forgatókönyvet – legyen az akár az egyetemi dolgozószoja, vagy a rakparti (izsáki), vagy a Havas utcai borkóstoló („a Havas-egyetem”) színtér – mindhárman ott írtuk, s mindhármunk szerepének betöltése mindhármunknak szellemi örömet szállított.

Most, visszagondolva, fél évszázados emberi és szakmai barátságunk mindig kedves beszélgetéseire, ajánlom ezt a szöveget Lajos számára olvasásra. (Mert azon a bizonyos 1997. szeptemberi estén csak Sándornak volt szövege.) Ajánlom azért is, hogy születésnapján gondoljon egy kis időre volt professzorunkra, akihez mindketten szeretettel kötődünk. Mást és mást tanultunk Tőle: én inkább a méltánylást, türelmet a másikkal szemben, hiszen viszonyunk a szeretettel civódás viszonya volt és Sándor ebben – már diákkoromban is – igen türelmes volt jóval fiatalabb diákjához. Lajos inkább a világos beszédet, a lényegre törő írás- és kifejezésmodot, a szakma szenvedélyes szeretetét tanulta és örökölte Tőle. Máiig összeköt bennünket a hűséges ragaszkodás emléke. És még valamit szóba hozok, amit eddig nem is idéztem fel. De... de... – hogy Sándor szokásos fordulatainak egyikét idézzem –, de az öregedő ember mind jobban emlékszik a régen történt dolgokra. A szövegen ugyan, kedves Lajos, nem változtattam azon a közösen végigvitatkozott este után sem. Nem vettem bele szenvedélyes mondatokat a sérelmekről

– ráadásul én ott, akkor európai megoldásjavaslatok előterjesztésére és nem a legyőzöttek szempontjainak előadására voltam felkérve –, de... a konferencián a szöveg előterjesztése alkalmából, a szabad előadás közben ugyancsak szenvedélyes voltam, s az érzelmekről, a mindenkori szenvedésekről beszéltem, s hogy ez a téma most tudományos-diplomáciai témának tűnik, de valójában ez nem csak az.

2012. november

I. A konfliktusok forrásai

„A kisebbségi kérdés megoldatlansága fékezője lehet a közép-kelet-európai társadalmak európai integrációjának. Tévedés, hogy az integrációképesség feltételeit csak a többpártrendszer és a piacgazdaság bevezetésében kell keresnünk és emellett a nemzetközi biztonságpolitikai rendszerek kiépítésére kell csak törekednünk.” Ezekkel a mondatokkal igyekeztem indokolni a „Strategiegruppe Europa” 1991. november 2-i ülésén azt, hogy miért lenne fontos a kisebbségi kérdést a munkaközösség napirendjére tűzni (Prága). A munkaközösség megbízott egy dolgozat elkészítésével, amelyik a közép-kelet-európai térségben a kisebbségi feszültségek leírását, elemzését, és a feloldásra javaslatot tartalmazzon. 1992 májusában, moszkvai ülésén vitatta meg a munkaközösség az elkészült dolgozatot.

Az elemzés két tézisen alapult.

1. tézis. A közép-kelet-európai térségben a területigazgatási egység (állam) és a nemzetek szállásterülete soha nem fedte egymást. A nemzetek születése utáni időkben (1867–1992) ezen sajátosságból olyan konfliktusok keletkeztek, amelyek világháborúk kitörésének előkészítői (1914, 1939), majd a térség szociális-kulturális fejlődésének gátjai lettek (1990–1992).
2. tézis. A területigazgatás és nemzeti szállásterület eltéréseiből származó konfliktusok feloldására eddig tett kísérletek eredménytelenek voltak, tehát a jövőben sem alkalmazhatóak. A történelemtől röviden.

Az Osztrák–Magyar Monarchia (1867–1918) biztosította a szabad közlekedést, a nemzeti perszonális autonómiát, de nem adott az államokon belül (Ausztrián, illetve Magyarországon belül) a kisebbségben élő nemzeteknek kollektív jogokat.

A következő megoldási kísérlet, a versailles-i rendszer (1920–1938) – a francia típusú nemzetállamok rendszere – még több feszültséget hozott a térségbe, noha az ún. többségi nemzetek szerint próbált meg államhatárokat húzni. Bebizonyosodott: nem lehet az államhatárokat hozzáigazítani a nemzetek szállásterületéhez. Ugyanannyi polgár élt kisebbségi sorban, mint 1918 előtt, sőt 1920 után egyes államokban intézményes nemzetirtás is kezdődött a többségi nemzet állami eszközeivel. Egy időben nőttek a szociális feszültségek is, mert a térség eddigi „gazdasági nagytérségét” számtalan kicsiny nemzetállami vámterületre bontották. (A volt Monarchia területét hét államterületre.) Az államok belső szociális feszültségei csak fokozták az etnikai konfliktusokat.

1938–1945 között nem bizonyult tartósnak a Németország vezette határkiigazítás sem, ami ráadásul a nemzetiszocialista diktatúrával és a germán élettértörékvéssel párosult.

1945–1947 között azután már nem az államhatárokat kívánták a többségi nemzetek szál-
lásterületeihez igazítani, mint 1920–1945 között, hanem fordítva: a kisebbségeket kitelepíteni,
lakosságcserét végrehajtani. Évszázados közösségből szakítottak ki milliókat. Bebizonyosodott:
a nemzeti-etnikai elv korlátlan érvényesítése „szociális genocídiummal” jár együtt. És bebizo-
nyosodott: az egyén és közösség viszonyában egy időben sokféle identitás rejlik s ezek közül
csak az egyik az etnikai-anyanyelvi identitás.

Végül nem hozott megoldást a szovjet típusú „proletár internacionalizmus” sem, amelyik
nem vett tudomást az etnikai-nemzeti elv hosszú idejű megmaradásáról (1945–1990). 1990 után
a korábban „szocialista szolidaritás” alá szorított nemzeti ellentétek eruptív módon törtek elő.

II. A konfliktusok feloldásának mai alapelvei

1. *Nem határokat kell változtatni, nem a lakosságot kitelepíteni, hanem a meglévő államke-
reteken belül a kisebbségi jogok különböző formáit biztosítani (perszonális, illetve területi au-
tonómia).*
2. Az ezredforduló a gazdasági-kulturális *globalizáció* és az új érintkezésrendszer, az *infor-
matika* kora. A gazdasági és kulturális javak szabad mozgása a területigazgatási egységek új tí-
pusait hozhatják létre. (Különböző típusú regionális szerveződések.) *A régi típusú nemzetállami
keretek helyébe* feltehetően egy integráció-pluralizmus lép: a 21. század Európája a *különböző
integrációs szervezetek* kontinense lehet. A közigazgatási határok nem feltétlenül esnek egybe
a gazdasági, etnikai integrációs intézmények határaival.
3. Amennyiben napjaink követelményeinek megfelelően *nem sikerül* a térségben feloldani az
etnikai szállásterület és területigazgatási szervezet határainak ellentéteit, úgy a *térség társa-
dalmi gazdaságilag-kulturálisan nem lesznek versenyképesek* az ezredforduló globalizálódó
világában.
4. A 21. század az identitás-pluralizmus szabad (szabályozott) kiélésének százada lehet. Az
egyénben egy időben többféle identitás él (családi, világnézeti, szociális, foglalkozás szerinti,
nembéli, korosztály szerinti stb.). Ezek között az egyik az etnikai-anyanyelvi identitás. A jövő
társadalmi berendezkedésének célja: ezen identitásformák szabad kiélésének szabályozott ke-
retet biztosítani.
5. A kisebbségi kérdés kezeléséhez szükséges egy *olyan magatartáskódex elfogadása*, amely-
nek alapelveihez mind a térség állami vezetői (a politikai elit), mind a helyi kisebbségek veze-
tői (civil társadalmi elit) kölcsönösen tartják magukat.

III. A magatartáskódex a gyakorlatban (1992–1997)

Államalkotók és állampolgárok

Az *állam minden polgára* államalkotó, függetlenül attól, hogy mikor kapta az állampolgársá-
got és mikor települt be az állam területére, és függetlenül attól, milyen vallási, nemzeti cso-
porthoz (kisebbséghez vagy többséghez) stb. tartozik.

A közösség azzal, hogy az itt élő egyén számára megadja az állampolgárságot, elismeri annak alkotó és fontos részvételét a közösség intézményeinek építésében, a közösség anyagi, szellemi javainak megteremtésében.

A kisebbséghez tartozásról

Az állam elismeri, hogy az önazonossághoz való jog általános emberi jog. Az állam törekszik arra, hogy polgárai különböző identitásukat (etnikai, vallási, szociális stb.) egy időben szabadon megélhessék, különböző alapokon (etnikai, vallási, szociális stb.) szerveződő kollektívumokat alkossanak. Az állam elismeri, hogy polgárai ezen identításokat csakis közösségek tagjaiként élhetik meg.

Minden olyan személynek, aki az adott állam területén állampolgári joggal bír, alanyi joga, hogy olyan nemzeti, etnikai csoporthoz (kisebbséghez) sorolja magát, amelyik kisebbséghez tartozónak magát érzi. A kisebbség kollektív jog alanya. Nem szükséges ezen azonossághoz (identifikációhoz) sem származási, sem egyéb (kulturális közösségi) igazolás.

Az államok kinyilvánítják, hogy területükön az etnikai (vagy egyéb) önidentifikáció nem lehet diszkrimináció forrása. Az államok egyben szavatolják e közösségekhez tartozás szabadságát az államon belül.

Az államok lemondanak arról, hogy az asszimilációt siettető intézkedéseket tegyenek. Lemondanak arról is, hogy valamelyik többségi nemzet nevében fellépve disszimilációs propagandát folytassanak a szomszédos ország államterületén.

A természetes asszimilációt és a természetes disszimilációt az egyén dolgának tartják, sem az egyik, sem a másik siettetését adminisztratív eszközökkel vagy propagandával nem tartják megengedhetőnek.

A kisebbségi szervezkedés szabadsága

a) Az államok biztosítják, hogy területükön a nemzeti kisebbségek létrehozassák különböző szintű (országos, helyi vagy nemzetközi) szervezeteiket. Korlátozást csak az alkotmányba ütköző tevékenység indokolhat. E kisebbségi szervezetek jogállását az alkotmány (törvény) határozza meg.

Ismeretes, hogy a térségben a spontán és közösségi (társadalmi-polgári egyletek stb.) szervezeteknek gyenge a hagyománya. Az utóbbi negyven esztendő tiltotta is azokat. A kisebbségi szervezetek működése így egyik mutatója a térségben kibontakozó társadalmi demokratizálódásnak.

b) A kisebbségek autonóm szervezetei lehetnek *egyletek*, *társulatok*, amelyek tevékenysége kiterjedhet a kisebbség külön (speciális) érdekeinek képviselésére és a kisebbséget összetartó történeti-kulturális örökség megőrzésére, a kisebbségi léttel összefüggő szociális feszültségek megfogalmazására.

Ezen szervezetek a kisebbségek autonóm intézményei, képviselik a kisebbségek politikai-kulturális-szociális érdekeit, feltárják a feszültségeket, javaslatokat tesznek azok feloldására,

kezelésére. Az államok tudomásul veszik, hogy a nemzeti alapon építkező szervezeteknek még számos formája alakulhat ki.

Ismeretes, hogy a térségben élő különböző nemzeti kisebbségi szerveződések különböző hagyományokra mennek vissza. Az etnikai különállást sok esetben az egyházi szervezetek őrzik (lásd bosnyákok, pomákok esetét). Különböző alapon határozza meg közösségi azonosságát (identitását) és így kisebbségi hovatartozását a térség gazdasági, kulturális, politikai fejlődésében mindenütt jelentős szerepet játszó és diaszpórában élő zsidóság. (Identitás a közös származás szerint, zsidó identitás a vallás alapján, zsidó identitás a távoli Izrael államhoz kötődés alapján.) Vidékenként eltérő a térségben mind nagyobb jelentőséget kapó cigány lakosság azonosságra törekvése. A történelmi tapasztalat arra figyelmeztet, hogy az államoknak törekedniük kell a cigányok szerveződéseinek segítésére.

c) A politikai életben az államok lehetővé teszik, hogy a kisebbségek önálló, *kisebbségi alapon* (etnikai, vallási stb.) *szerveződő politikai pártokat képezzenek helyi vagy országos szinten.*

Az állami közösség parlamenti-politikai életében természetesen minden adófizető polgár – így a kisebbségiek is – csak egy személyi jogán vehetnek részt, választhatnak, vagy lehetnek választhatók.

d) Az államhatalom, mint a polgárok összességének (és nem csak a többségi nemzetnek) megtestesítője, *partnerként* kezeli a nemzeti kisebbségek szervezeteit. Kötelezi magát, hogy minden lelkiismereti, politikai, gazdasági kérdésben, amely a kisebbségek speciális érdekeit érinti, konszenzusra törekszik e szervezetekkel. Állam és kisebbségi szervezetek (érdekképviseltek) partnerségét törvény szabályozza.

A térség államai ismételten hangsúlyozzák: a kollektívumok képviselőjét a jelenlegi parlamentáris államszervezetben nem tartják megoldottnak, de kívánatosnak gondolják (például Nemzetek Gyűlése, Országos Érdekképviselői Parlament stb.). Nem zárják ki annak lehetőségét sem, hogy az érdekképviseltek számára a parlament „külön házát”, „második kamaráját” hozzák létre.

A perszonális (személyi) autonómia

Mivel a kisebbségi jog az általános emberi jogok közé tartozik, a kisebbségi állampolgárt személyes autonómia illeti meg. A személyes autonómia körébe tartozik mindazon jogok és szociális, kulturális feltételek összessége, amelyek a kisebbséghez (kollektívumhoz) tartozó állampolgár személyes *esélyegyenlőségét* az államban biztosítják.

a) *Jog az anyanyelv teljes körű használatára*

Az államok tudomásul veszik, hogy polgáraik anyanyelvének fejlettsége a polgár egyéni szociális és kulturális életszínvonalának meghatározója. Az egyén mint az állampolgári közösség tagja elsősorban anyanyelvén szerzi meg a közösségbe illeszkedéshez szükséges termelési-kulturális ismereteket. Az állam területén használt anyanyelvek szabad gyakorlásának és magas szinten tartásának modernizációja az egész állampolgári közösség érdeke. Az állampolgár szociális-kulturális versenyképességének feltétele is.

A többségi nemzet(ek)hez tartozó polgárnak is érdeke, hogy a vele egy területi-igazgatási, termelési közösségben élők mindegyike elsajátítsa a lehető legmagasabb szintet szakmájában

és az általános műveltségben. Különös jelentősége van mindennek a közép-európai régióban, ahol a munkaerő színvonala, a termelés hatékonysága elmaradt a világ legfejlettebb társadalmi-termelési közösségei mögött. Ennek a hátránynak a ledolgozása nélkül a térség nem érheti utol a fejlett termelési kultúrákat.

A kisebbségi állampolgár szabadon használhatja anyanyelvét, függetlenül attól, hogy mint kisebbség hány százalékot tesz ki a község vagy az ország lakosságában. A nyelvhasználat szabadsága kiterjed a magán- és a társadalmi élet (szervezetek, közigazgatás, tömegkommunikáció stb.) egészére. A politikai életben és a törvénykezésben a kisebbséghez tartozó állampolgár *szabad anyanyelvhasználatát* (a parlamenti életet is beleértve) a *költségvetésből* biztosított tolmácsok teszik lehetővé.

Tisztában vannak a térség államai azzal, hogy az anyanyelvi kultúra ilyen teljes körű biztosítása a jelen fázisban erős kulturális-szociális pozitív diszkriminációt jelent a kisebbségek javára.

Eltérően ugyanis a nyugat-európai államoktól, e régióban sok kis nyelv maradt meg a 20. század végéig is irodalmi nyelvként. (Míg pl. a skótok, walesiek angolul, az okszitanok, bretonok elsősorban franciául stb. fejezik ki magukat.) E nyelvek ápolása és fenntartása több vonatkozásban a nemzetközi integrációval ellentétes érdekeket is hordoznak, tehát „sokba kerülnek”.

b) *Jog az anyanyelv használatára az oktatás minden szintjén*

Az anyanyelven történő oktatás minden szintjének „biztosítása” azt jelenti, hogy minden állami oktatási intézménytípusban a kisebbségi nyelv anyanyelvi szintű gyakorlását törvényben (oktatási vagy kisebbségi törvényben) meghatározott feltételek mellett, költségvetésből biztosítják. (Helyi vagy országos intézményekben. Vö. erre még a területi autonómiáknál mondottakat.)

Külön súlyt helyez az állam a felsőfokú képzésben az anyanyelv használatának biztosítására. Belátja, hogy a kisebbségek általános műveltségének emeléséhez az egyik leghatékonyabb eszköz az anyanyelvű értelmiség kiképzése. A kisebbségi képviselőkkel konszenzusban történjék a helyi lehetőségek optimális kihasználása. (Önálló egyetem, karok, szakok indítása.)

c) *Jog a kisebbségi önkormányzatokhoz*

A perszonális autonómia körébe tartozik az a jog is, hogy a kisebbséghez számító állampolgár *választhatja* saját érdekképviselői, politikai, kulturális szervezetét, *indítványozhatja* kisebbségi alapon szerveződő új intézmények létrehozását.

d) *Jog a hagyományok, szokásrend gyakorlására*

Az állam biztosítja, hogy – függetlenül a településen és országon belüli arányszámtól – a kisebbséghez tartozó állampolgár szabadon gyakorolhassa történelmileg kialakult szokásait, megtarthassa *ünnepeit*, a *hagyományaihoz* tartozó szimbólumokat, a *nemzeti színeket* nyilvánosan használhassa.

e) *Az identitások megőrzésének állami támogatása*

Az állam – közigazgatási, kultur- és szociálpolitikája révén – külön gondot fordít a kisebbségekhez tartozó azon állampolgárok egyéni szociális-kulturális rehabilitációjára, akik a kisebbségi léttel járó hátrányok miatt a társadalom szociális és erkölcsi perifériájára kerültek. Az állam e téren különös súllyal támaszkodik a kisebbségi autonóm szervezetekre.

f) *A többségi nemzet kultúrájának ismerete*

A kisebbségek ugyanakkor tudomásul veszik, hogy a többségi nemzet nyelvének, kultúrájának ismerete minden polgárnak érdeke. Ezért a kisebbségi (állami) oktatási intézményekben vagy a kisebbségi nyelven oktató osztályokban az államot alkotók között a többséget képviselő nemzet(ek) nyelvét második („környezeti”) nyelvként kötelezően oktatják.

A kisebbség létérdeke, hogy a többségi nemzettel a kapcsolatai jók és szorosak legyenek.

Területi autonómiák

Az állam biztosítja, hogy a *kisebbségek területi autonómiáikat hozzanak létre*. A területi autonómia földrajzilag (és közigazgatásilag) meghatározott területen érvényes kisebbségi jogok összessége. Az állam bizonyos jogosítványokat a kisebbségi területi autonómia önkormányzatára ruház át. A területi autonómia *politikai-igazgatási, teljes jogú nyelvi és kulturális autonómia*.

A területi autonómia nem (lehet) az állam területi egységének megbontása, hanem ellenkezőleg: az állampolgár és az államterület kötődésének az eddiginél szorosabbra fűzése. Az állam tisztában van azzal: állami érdek, hogy az állam területén élő minden polgár érzelmileg-tudatilag is kötődjék szűkebb szülőföldjéhez vagy ahhoz a termelő mikroközösséghez, amelyben mindennapjait tölti.

Törvényben szabályozva

Az állam a területi autonómiára mint területi-igazgatási egységre vagy ugyanazokat a jogokat ruhazza át, mint a nem etnikai-nemzeti alapon szerveződő más igazgatási egységre, vagy a területi autonómiák jogállását törvényben szabályozza.

Az állam többségi és kisebbségi nemzetei is tisztában vannak azzal, hogy Európában – és így térségünkben is – a területi-igazgatási keretek átalakulóban vannak. Elfogadják, hogy a nemzeti alapon most kialakuló területi autonómiák nem az egyedüli területi-igazgatási szervezeti formák. A nemzeti alapon létrejövő területi autonómia lehet a kialakuló új régiótípusok egyike, de lehet, hogy idővel felbomlásra ítéltetnek. Az állam feladata, hogy az adott településen, területen többségben élők szándékának és érdekében megfelelő területi-igazgatási alapelvek érvényesülését biztosítsa.

Az autonóm területek igazgatási rendjének, általános politikai felépítésének kompatibilisnek kell lennie az állam politikai és igazgatási rendjével.

a) *A községi etnikai autonómia*

A községi autonómia minden területi autonómia alapja – így az etnikai területi autonómiáé is. A község a legtermészetesebb (települési) egység, amelynek önkormányzatának az állam különböző szintű jogosítványokat enged át.

Az állam a községekben a kisebbségek számára különböző típusú autonómiákat biztosíthat. Amire kötelezi magát: adott feltételek között politikai-igazgatási és teljes nyelvi-kulturális autonómia. Az előbbi a *részleges*, az utóbbi a *teljes* községi autonómia.

Részleges községi autonómia. Azon községekben, ahol a kisebbségek statisztikailag jellemezhető arányban, pl. 10–20%-ban vannak jelen, ott a községi önkormányzat a kisebbségnek

részleges községi autonómiát ad. Ez jelenti: gondoskodik a hivatali nyelvhasználatban, továbbá a középületek felirataiban a kétnyelvűségről, közösségi rendezvényeken és a középületeken a helyi kisebbség címereinek, színeinek (szimbólumainak) használatáról. Gondoskodik a helyi (területi) oktatási intézményben a kisebbségi nyelven folyó oktatás megszervezéséről, egyetértésben a kisebbségek helyi önkormányzatával (képviselőivel). Támogatni köteles a község, 10–20%-os kisebbségi jelenlét esetén, a helyi kisebbségi sajtó, kulturális egyesületek fenntartását is. A községi és az állami költségvetésből a kisebbség(ek) számára arányos összeget biztosítanak.

Az állam törvényben (oktatási, kisebbségi) szabályozza az anyanyelvűség, a kétnyelvűség egymáshoz való viszonyát.

Teljes községi autonómia. Az esetben, ha a községben lakók 51%-a valamelyik, az államban bejegyzett kisebbséghez tartozik, az állam a községben teljes kisebbségi autonómiát biztosít, ami kiterjed a politikai-igazgatási, a teljes nyelvi és a kulturális autonómiára.

Amennyiben a községben 51%-ban jelen lévő országos kisebbség kívánja, úgy az 51% anyanyelve a község első nyelve az igazgatásban, politikai életben, az oktatásban, a községi pénzből fenntartott tömegkommunikációs eszközökben.

A község többsége kötelezi magát arra, hogy a hivatali apparátusban a helyi többségi nyelv ismeretének megkövetelésén kívül semmi származásbeli vagy kisebbséghez tartozási követelményt a tisztviselői karral szemben nem támaszt. Az állam törvényei – így az alkalmazottakra vonatkozóan is – kötelezőek az önkormányzatban.

A községi 51%-os többség a községben kisebbségben élőket úgy kezeli, mint az állam bármely más területén a kisebbségeket.

b) Regionális kisebbségi autonómia

Az államok törekednek: azokon a területeken, ahol zárt egységben több, azonos 51%-os nemzeti-etnikai kisebbséget felmutató község él, regionális kisebbségi autonómiákat hozzanak létre. Ezen regionális autonómiáknak az állam különböző, a törvényhozás által szabályozott jogszabályokat enged át.

A regionális autonómiák számára mindenképpen biztosítja a teljes községi kisebbségi autonómiák számára megadott jogokat. Vagyis kiterjednek azok a politikai-igazgatási, a teljes jogú nyelvi és kulturális autonómiákra.

A kisebbségi regionális autonóm területen élő, esetleg más többségű község nemzeti-etnikai autonómiája természetesen érintetlen marad.

A kisebbségi regionális autonómia – ahogy arra korábban is utaltunk – kompatibilis az állam egész politikai-igazgatási rendszerével.

Belső rendjét – a községek egymáshoz való viszonyát, a községi többségek változásának kihatását a regionális autonómiára, képviselői rendszerét – az állam törvényhozása állapítja meg a kisebbségi szervezetekkel és a helyi önkormányzatok egyetértésével.

Az államok kölcsönös segítségnyújtásáról

Az államok természetesnek tartják, hogy polgáraik a szomszédos államban többségi nemzetet képező nemzeti közösség (kultúrnemzet) szerves tagjai lehetnek.

Az államok ugyanakkor tartózkodnak attól, hogy a másik állam kisebbségi politikájában vagy a másik állam területén kialakuló kisebbségi konfliktusokat a másik állam politikai rendszere elleni agitációra használja fel, és ezzel megsértse az állami szuverenitás elvét.

Feladatuknak tartják olyan államközi intézményrendszerek kiépítését (multilaterális, bilaterális kisebbségi munkabizottságok; parlamentközi állandó közös szakértői bizottságok stb.), amelyek *egyrészt* tervezik és segítik a kultúrnemzeti együttélés új típusú kereteinek kialakítását, *másrészt* a felmerülő konfliktusok kezelésével mentesítik az államközi kapcsolatokat e tehertételektől.

A kulturális-szellemi termékek szabad terjesztése az emberi jogok biztosításának egyik eszköze, egyben tehermentesítheti az állami költségvetést a kisebbségi kultúra megőrzéséhez szükséges többletkiadások egy részétől. A kulturális termékek szabad áramlásának akadályá csak az állam alkotmányának nyílt megsértése lehet.

Nemzetközi intézmények, garanciák

Az itt élő államok tisztában vannak azzal, hogy a kisebbségi kérdés kezelésének alapelveit csakis nemzetközi együttműködéssel alakíthatják ki. Szükségét látják olyan nemzetközi koordináló intézmények létrehívásának is, amelyekben a térség államainak szakértői, a parlamentek, illetve kormányok képviselői, valamint a térség autonóm kisebbségi szervezeteinek küldöttei vesznek részt.

A nemzetközi kisebbségi integratív intézményekkel egy időben javasolják az államok a kisebbségi jogvédelem garanciarendszerének kidolgozását. Az államokon belüli független bíróságok mellett szükségesnek ítélik meg nemzetközi kisebbségvédelmi bíróság(ok) életre hívását.

***

A térség államai belátják, hogy az évszázados nemzeti ellenségeskedések, az állam és nemzet szembenállása hosszú ideig a politikai és a köznapi élet veszélyforrása marad. Ezek felmérése, hosszú távú elképzelések kialakítása, a megfelelő intézmények életre hívása és életben tartása a kormányzati-politikai adminisztrációk szándéka. Az állami-politikai adminisztrációk, az értelmiség kölcsönös jóhiszemősége, jóindulata a feszültségek feloldásának legfőbb feltétele.